

LÁNG GUSZTÁV

Újraolvasás

Olvasónapló, avagy előkészületek egy tanulmányhoz

Talán elhamarkodottan, de nem ok nélkül állítottam nem egyszer, hogy a magyar újklasszikus irány jellegzetes költemény-típusa a *világkép-bordozó nagykompozíció*. E kissé nyakatekert megnevezéssel a költészet-kritikában egy ideig meghonosodni látszó, manapság egyre ritkábban használatos *hosszú vers* terminust kívántam helyettesíteni, mert fogalmi tartalmát részben félrevezetőnek, részben hiányosnak véltem. (Önmagában a terminus mindössze terjedelmet jelöl. Tudom persze, hogy az elnevezés használói a terjedelemhez egyéb szövegsajátságokat is társítottak, mégis szükségesnek tartottam a hangsúlyt a *kompozícióra* helyezni, mert a terjedelem növekedése a szerkezet bonyolultabb voltának következménye.) A hagyományos – értsd: valamely műfajba többé-kevésbé besorolható – lírai költeménynél bonyolultabb szerkezetű (és ennek megfelelően terjedelmesebb) alkotások iránti igény már a századelő magyar lírájában megmutatkozik. Ady versciklusaiiban az egyes költemények egymást értelmezve kiegészítik; Kosztolányi *Szegény kisgyermek*e már-már verses regény, *Őszi koncertje* pedig címével is „több teteles” műegységet ígér. Babits Mihály *Laodameia* című, drámának álcázott költeménye, valamint az elbeszélő *Második ének* is ide sorolható. (Az utóbbit akár a *Jónás könyve* műfaji előzményének is tekinthetjük, amennyiben *újramondás*, egy már elbeszélte történet átértelmezése.) Mégis elmondható, hogy e szándékok a '30-as években, a magyar újklasszikus irány keretein belül érnek eredményre. Úgy vélem, hogy az irányzat igazán jeles képviselői azok, akik ilyen világkép-összegező alkotással (alkotásokkal) „koronázták meg” munkásságukat. A Dsida Jenő előtti nemzedék ilyen művei közül Babits Mihály *Jónás könyve* című költeménye a legismertebb. Nemzedéktársai ilyen művei közül kiemelkednek József Attila létértelmező-létösszegező költeményei, a *Külvárosi éj*, *Téli éjszaka*, *Óda*, *Elégia*, *A város peremén*, *Eszmélet*, valamint Radnóti Miklós *Eclogái*. (József Attila említett költeményei – az *Eszmélet* kivételével – olyannyira azonos tipológiai jegyekkel rendelkeznek, hogy akár egységes ciklusként is olvashatók, ha költőjük nem is szánta annak őket.)

Dsida Jenő oly korán lezárult életművében három ilyen terjedelmes, lírát és epikát ötvöző költeményt is olvashatunk: *Kóborló délután kedves kutyámmal* (1932), *Miért borultak le az angyalok Viola előtt* (1933) és *Tükör előtt* (1938). A Viola-ciklussal aránylag behatóan foglalkoztam már – bevallom, hogy azért, mert a benne kimutatható intertextusok és felülírásaik az értelmezés hálás lehetőségeit rejtik. A *Tükör előtt* újra-olvasása azonban nem kevésbé volt tanulságos számomra; a mindenki által (általam is) verses önéletrajznak tartott költemény a költői világkép utolsó állomásának bizonyult.

Hozzátenném – korántsem értékelő összehasonlításként –, hogy e három poéma jöcskán megelőzi mind a *Jónás könyvét*, mind pedig Radnóti *Eclogáit*. Amivel csak annyit akarok mondani, hogy Dsida Jenő e verstípus megformálása során nem

követője jeles elődeinek és kortársainak, hanem öntörvényű alkotó, az újklasszicizmus e műfajtörténeti fejezetének egyik alakítója.

Leggyakrabban – mondhatni kizárólag – a *Tükör előtt*ből azt az ars poetica érvényű részletet szokták idézni, mely „a könnyű, halk beszéd” költészete mellett tesz hitet, és pedig az Ady-hagyomány ellenében. „[...] Jaj, ha hallaná Ady! // Az ő tusázó, véres szellemének / hatása, hogy a játszi hangulat / megvetve bujdosik a magyar ének / berkeiben és többé nem mulat. / Kik vígat írtak, szemlesütve félnek, / mint csempészek, ha zubbonyuk alatt / titkos bankókat rejtenek a ráncok / s matatják őket vizslató fináncok. // Kicsit nagyképűek vagyunk s olyan / jelmondatunk is: »Századokra termelj / s tekintsd magad halálos komolyan!« / Lantunk nyögesztő, félmázsás teher, mely / úgy zeng, mint jégzajláskor a folyam / s nem pengi ki a habzó, fürge csermely / ezüstkövek közt surranó nesztét. / Pedig be szép a könnyű, halk beszéd!”¹ A költők túlvilági (természetesen mennyei) falujának leírásában pedig az ars poeticához illő példakép is felbukkan: „Az állomáson, mely meszelt, parányi, / Kuncz Aladár fogad és Kosztolányi.”² Dsida Jenő költészetének szoros kötődése Kosztolányiéhoz nyilvánvaló, olyannyira, hogy annak idején (1957-ben) Földes László egyenesen azt állította: „Dsida Jenő az erdélyi Ady-revizíó szülötte.”³ (Utalva ezzel Kosztolányi támadására az Ady-kultusz ellen, melynek jelentős erdélyi visszhangja is volt.) A *könnyűség* poétikája azonban – mint az Adyétól eltérő lírai beszédmód kialakítása – részletesebb értelmezést követel. Az *Esti Kornél énekében* így ír Kosztolányi: „Jaj, mily sekély a mélység / és mily mély a sekélység / és mily tömör a hígság / és mily komor a vígság. / Tudjuk mi rég, mily könnyű / mit mondanak nehéznek, / és mily nehéz a könnyű, / mit a medvék lenéznek.”⁴ Nem könnyű témák könnyű szavakkal történő megverseléséről van tehát szó, hanem a könnyűség látszatáról a nehéz témák kezelésében. Ennek az ars poeticának a vonzerejéről a kortársak körében Szerb Antal is tanúskodik, amikor *A világirodalom történetében* szinte rajongással szól Castiglione művéről, *Az udvari emberről*, valójában a benne megfogalmazott magatartásról, „amit Castiglione *sprezzaturának* nevez: amit tesz, mellesleg, könnyeden, mintegy félkézzel viszi véghez, még a legnehezebb dolgokat is. Ebből áll az igazi előkelőség” mely „kegyelem dolga, nem az akaraté”.⁵ Ez a „kegyelem” sugárzik *A költő feltámadása* című Dsida-költeményből, amikor is a zord fényők, a Reményik költészetéből ismerős „fa-titánok” meghajolnak a költő előtt, aki „elrohan alkonyi fényben egy lángszínű lepke után”.⁶ Emlékezzünk: a vers

¹ DSIDA Jenő, *Összegyűjtött versek és műfordítások*, Bp., Magvető, 1983, 270–271.

² *I. m.*, 275.

³ FÖLDES László, *Dsida Jenő költészete* = F. L., *A lehetetlen ostroma*, Bukarest, Irodalmi, 1968, 17.

⁴ KOSZTOLÁNYI Dezső *Összegyűjtött versei*, Bp., Szépirodalmi, 1973, 410.

⁵ SZERB Antal, *A világirodalom története*, Bp., Bibliotheca, 1957, I, 255.

⁶ DSIDA Jenő, *Összegyűjtött versek és műfordítások*, i. m. 129.

halálról és halhatatlanságról szól, ezekkel a „nehéz” kérdésekkel kell a lírikusnak – lepke-kergető könnyedséggel – szembenéznie. Kosztolányi *Ének a semmiről* című költeménye remekül példázza ezt a hősies könnyedséget: „Annál, mi van, a semmi ősebb, / még énnekem is ismerősebb, / rossz sem lehet, mivel erősebb / és tartósabb is, mint az élet, / mely vérrel ázott és merő seb.”⁷ Mintha erre felelne Dsida verse, a *Buzdítás könnyűségre*: „Légy könnyű – dal – mint selyemkelyhe a kúszó hajnalkavirágnak [...] // Légy könnyű – dal – ugyan miért volnál nehéz? / az élet percei akár hattyúszárnyról a vízhab elperegnek / terhed hajítsd útfélre – mindent megnyer ki mindent elveszít[...] // Légy könnyű – szív – mint az olvadt lélekharang / amely az esti háztetőket kék könnyel fröcsköli tele / mint lélek amely kínok árán cibálta el magát a testtől / s már jeges illatos szél labdáz csillagtól csillagig vele.”⁸ E „könnyű” dalban ott van a *könny*, a lélek *kínok árán* éri el szabadságát, s a szél, mely „labdáz” vele, nemcsak illatos, hanem *jeges* is. A könnyűség, vagy éppenséggel játékoság a formában van; nem menekülés ez a lét alapvető ellentmondása elől, hanem a vele számot vető *fegyelem*. Ahogy utolsó, halálos ágyán tollba mondott versében fohászzkodott Dsida: „Lássuk, vajon itt a habos verejték / s jajgatások rettenetes hevében, / véres arcú rémületek között is / úr-e a szellem?”⁹ (*Lássuk, vajon itt...*) Az Adyétól eltérő poétika nemcsak a különbözőzés szándékából fakad – nyilván abból is –, hanem az eltérő világból is. Mint ugyancsak többször megírtam, az újklasszikus költők meghatározó bölcséleti élménye a sztoicizmus, ami elsősorban a halál fegyelmezett, félelem nélküli szemléletét jelenti. A formateremtés „könnyedsége” válik bizonyossággá arra, hogy az Én felébe tud emelkedni a félelem, a fenyegetettség érzéseinek. Nem könnyű feladat ez. „A száj fehéren ejti majd a szót: eredj! / S te, lelkem, borzadón leheled vissza: félek!”¹⁰ (*A félelem szonettje*) Lehet-e erre vigaszt keresni? (Vajon olvasta József Attila ezt a verset, mielőtt leírta, hogy a halálfélelem addig gyötri az embert, „míg el nem fehéreül a száj is”?)¹¹ (*Nagyon fáj*)

Dsida Jenő esetében, vélhetjük, a vigaszt vallásos hite kínálja. Ugyancsak a *Tükör előttben* olvashatjuk: „Zarándok lettem és hívő keresztény. / Kedves virágom: zsenge barkaág. / Hiszem, hogy Krisztus és a szent kereszt tény / és rajta kívül minden hiúság.”¹² Ebben ott rejlik a feltámadás és az örök élet reménye, ahogy a keresztény hitvallásban áll, de mellette változatlan az ismeretlentől való félelem. A hamleti kérdés: „Meghalni – elszunnyadni – és alunni! / Talán álmodni: ez a bökkenő; / Mert hogy mi álmok jönnek a halálban, / Ha majd leráztuk mind e földi bajt, / Ez visszadöbrent. / [...] / Ki hordaná e terheket, / [...] / Ha rettegésünk egy halál utáni / Valamitől – a nem ismert tartomány, / Melyből nem tért meg

⁷ KOSZTOLÁNYI Dezső *Összegyűjtött versei*, i. m., 447.

⁸ DSIDA Jenő, *Összegyűjtött versek és műfordítások*, i. m., 474–475.

⁹ *I. m.*, 479.

¹⁰ *I. m.*, 148.

¹¹ JÓZSEF Attila *Összes versei*, h. n. [Budapest], Szépirodalmi, 1954, 442.

¹² DSIDA Jenő, *Összegyűjtött versek és műfordítások*, i. m., 274.

utazó – le nem / Lohasztja kedvünk, inkább tűrni a / Jelen gonoszt, mint ismeretlenek / Felé sietni?”¹³ Ettől szabadít a sztoicizmus ősforrása, melyre Dsida költeménye is hivatkozik: „Alvó leszek tán, kinek nincsen álma, / (ez pompás volna, mondta Sokratesz)”¹⁴ „Volna”, sóhajt a vers, mert az álomtalanság épp annyira bizonytalan, mint az álom milyensége. A *Tükör előtt* „alkot” egy álmot, a költők mennybéli falujának álmát, melyben a reneszánsz óta érvényes (ön)vigasz, a műben megvalósuló halhatatlanság helyett maguk a költők válnak halhatatlanná, új művekre képesen. „Ez itt a költők esti promenádja, / amott, hol az Uránus lángja gyúl, / Arany János lakik s népes családja: / az öreg itt is verseket gyalul, / vagy ha Shakespeare, a leghívebb barátja / toppan be hozzá este szótlanul, / borozgatnak, s a borzasbajszú szittyá / a morcos ánglust magyarul tanítja.”¹⁵ Elbájoló idill, melybe elbájoló ironia vegyül; jó volna így, bár nyilván nem lehet. A fejezetet lezáró sorpár erre utal: „...Költészet és bölcsészet ködvarázsa / a seblázás szív hús borogatása.” Ez egyben rávilágít a sztoicizmus Dsida vállalta változatának milyenségére. A lélek halhatatlanságának keresztény tanítása tökéletes vigaszt és védelmet nyújthatna a halálfélelem ellen, feltéve, hogyha tudnók, hogy *milyen* új élet vár az elköltözőre. Dsida Jenő költészetében újra meg újra találkozunk e (feltételezett) túlvilág látomásaival (*Túl jégmezőkön, Légy már legenda, Purgatórium, Február, esti hat óra*), melyek amilyen szépek, olyan *hidegek* is; az élet esendő derűje hiányzik belőlük. Talán ez a hidegség rejti az említett szorongást az „ismeretlen tartománytól”. Mely aztán a halálfélelem megrázó vallomásaiban jut teljes kifejezésre (*A félelem szonettje, Elárul, mert világít, Lássuk, vajon itt...*).

A halál mellett ott a szerelem, Dsida kereszténységének másik próbaköve. A költő szerelmes verseiben mindig megjelenik a *természet* is, akár szürreális látomásként, mint a *Szőkevények a fák között* ciklusában, akár a szerelem idilli színhelyeként, mint a *Miért borultak le az angyalok Viola előtt* című költeményben. A kettő – természet és szerelem – összekapcsolása nem egyszerűen a bukolikus hagyomány felelevenítése, bár kétségtelenül az is. Mint azt másutt kifejtettem,¹⁶ az újklasszikus líra második nemzedékének költészetében éled újra az antik erotika derűje és harmóniája, a bűntudat nélküli nemiség, a „kígyó nélküli Éden”. De mivel az antikvitás szerelem-szemléletének alapja a politeista világkép, mely a kereszténységben – vagy a kereszténység után – nem folytatható és vállalható, ennek az Édennek más magyarázatot kellett adni. Dsida Jenő költészetében a természet a *teremtés* műve, s mivel az isteni teremtő tökéletes, műve sem lehet más. Erre – és nem a társadalom

¹³ DSIDA Jenő, *Összegyűjtött versek és műfordítások*, i. m., 274.

¹⁴ WILLIAM SHAKESPEARE, *Hamlet, dán királyfi* = W. S., *Shakespeare összes drámái. Tragédiák*, Bukarest, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1953, III, 393.

¹⁵ DSIDA Jenő, *Összegyűjtött versek és műfordítások*, i. m., 275.

¹⁶ LÁNG Gusztáv, *Éden kígyó nélkül*, Korunk, 1996/9, 59–65.

elől történő menekülésre – vall a *Kóborló délután* következő kitétele: „Szép a világ, gyönyörű a világ, és nincs hiba benne.”¹⁷ Vonatkozik ez a természet részeként felfogott szerelemre is; ha a Teremtő oltotta az emberi szívbe, akkor nem lehet „bűnre vezető alkalom”. A két évvel halála előtt kezdett – és befejezetlenül maradt – *Tíz parancsolat*ban olvashatjuk: „Ki szívből csókol, nem parázna.”¹⁸ A *Kánai menyegző*ben Krisztus azért veszi át a házigazda szerepét, hogy a fiatal pár végre nászágyra térhessen; a Viola-ciklus hősnőjét pedig – bár a világ ítélete szerint „bizonyára parázna” – Szűz Mária saját mennybe menetelének másával jutalmazza jóságáért.

Ezért külön fejezet a *Tükör előtt*ben az első szerelem emléke. A klasszikus antikvitás derűs erotikája csak vágyalom a modern költő (és a modern ember) számára; éppen olyan „ködvarázs”, mint a túlvilági létről szótt reménykedő és ironikus látomások. „A nedvesrügyű első vágyban is / ott szunnyad már a szúrós férfpálya / termése, érett szerelmünk hamis, / zöldmégű magva, dancs tragédiája” – sóhajtja a költemény. De még csak szunnyad – ahogy a romlatlan természetben megélhető a teremtés tökéletessége, úgy a romlatlan gyerekszívben is még édeni tisztaságú a szerelem. Az első vágy – a szerelem teremtése. „Az Éden teljes, mint a gömb, / nem lehet hozzáadni” – írja a szerelmes Dsida.¹⁹ (*Elysium*) Ennek az „édeni” érzésnek az emléke kísért minden későbbi „szúrós” vágyban is – a szerelem ideája, mondaná Platón, a mindig tökéletlen, ezért mindig csalódáshoz vezető megvalósulásban, tenné hozzá Schopenhauer. „Azóta lelked, e nyájas kísértet / és cérnavékony, kissé vontatott / hangocskád oly kitartóan kísértet, / mint néma puszta hold a vonatot. / És néha gyorsan hátranézek, érted / kutatva, mert érzem, két meghatott, / nagy, csillogó, örökké gyermeteg szem / figyel, amerre élek és öregszem.”²⁰ Minden szerelem mulandó, sugallja halott lánypajtására emlékezve a költő, csupán az első szerelem örök.

Az erdélyi költő világképének meghatározó eleme a transzszilvanizmus. Az 1930-as éveket illetően szokás a transzszilvanizmus válságáról értekezni – ennek a válságnak a megnyilatkozása Dsida Jenő *Psalmus Hungaricus* című költeménye is. De mit kell a *Psalmus*ban kifejeződő válságon értenünk? Nem az erdélyiség-eszme érvénytelenségére döbben rá a vers alanya, hanem *megvalósíthatatlanságára*. Ez utóbbinak oka az *egyoldalúság*; a közös erdélyi lélek tétele nemcsak az erdélyi népek történelmi testvériségét vallotta, hanem – bár többnyire kimondatlanul – egyenrangúságukat is. Ezt azonban csak a kisebbségek ismerték el, a többség úgyszólván soha. A *Psalmus* ennek a magára maradottságnak a sikoltó vallomása.

A *Tükör előtt* utolsó – címadó! – fejezete ennek a válságnak a feloldására tesz

¹⁷ DSIDA Jenő, *Összegyűjtött versek és műfordítások*, i. m., 179.

¹⁸ I. m., 259.

¹⁹ I. m., 140.

²⁰ I. m., 287.

kísérletet. Nem a transzszilvanizmus kezdeti, eredeti változatának újra-vállalásával. A *Psalmus* után ez lehetetlen lett volna. Nem azért, mert a költő – hiú makacssággal – ragaszkodott a „minden-eszme” ott kimondott tagadásához. Hanem azért, mert a kisebbségben élő erdélyi magyarság magára hagyottságát ténynek tekintette, és úgy kellett újrafogalmaznia világgép-építő transzszilvanizmusát, hogy erre a tényre is érdemleges választ keressen. (A költemény leginkább satirikus része az, amely a „kultur-közeledési terveket” szövegető akarnokokról szól; ez világosan jelzi a változást, mely Dsida felfogásában kisebbség és többség kapcsolatát illetően végbement.) S ez a keresés természetesen nem lehetett indulatmentes.

A poéma hőse, a költő gyermek-énje meglesi apját, amint az a tükör előtt újra felölti egyenruháját, a tisztí uniformist, melyet a veszített háború után le kellett vetnie. A látvány szívszorítóan tragikus a számára, de egyben az apák nemzedékének megalázottságát is tudatosítja benne. „Szegény! Szegény! Ki eltört életét / épnek álmodja, míg tükörbe pillant. Szegény apáink! // [...] // Most fogtam fel, hogy mit veszettek ők [...]”²¹ A következő két versszak azt az érzelmi állapotot rögzíti, amelyben a *Psalmus* fogant, és az indulatra következő lehiggadást, az új felismerésre józanodást. (Mesteri, ahogyan a költő egyetlen epikus pillanatba sűriti azt a feltehetően hosszú folyamatot, melynek során a veszteségek és a megaláztatások a transzszilvanizmus hirdetőjéből annak tagadását váltották ki a *Psalmus* szenvedélyes strófáiban.) „Minden ízemben lüketett a téboly. / Szerettem volna berohanni és / a tükröt homlokommal zúzni szét oly / dühödtén, hogy hasadjon szörnyű rés / fejemen is, hátha velője szétfoly / s elszáll a rémült sorsfelismerés. / Hátha megváltanék repedt, behorpadt / roncs koponyámmal minden megtiportat. // Aztán lecsillapult a szenvedély. / Hús áhítattal szólt valami halk szó, / mint harmatejtő esti csöndbe mély / morajjal rengő távoli harangszó: / Ezentúl immár célja van, hogy élj! / Hirdesd testvéreidnek messzehangzó / igével, hogy csak az marad alul, / ki önmagát elejti és lehull. // Mondják, apáink bűne, ami történt. / Mindegy. Mienk a végzet és a sors. / Ők még a múltba révednek tükörként, / mi már a sodró víz tükrén a gyors / jelenben látjuk arcunkat s a törvényt: / Tűrni – a bölcsék ételén a bors, / okulni – szükség, megbocsátni – jószág, / dolgozni – ez a legnagyobb tanulság.”²² Nehéz abbahagyni az idézgetést, oly megrendítően szép a négy következő versszakban kifejtett erkölcsi program a csak saját erőre támaszkodó önmegőrzésről, a megmaradás lehetőségéről.

Volt-e ennek az „új-transzszilvanizmusnak” előzménye, eszmei példája? Kétségtelenül, s bevallom, későn vettem észre. Mint minden nagy költő – és mint minden klasszicista –, Dsida is lelkiismeretesen jelezte, ha ötletet, motívumot, témát kölcsönzött valahonnan. (Gyerek-szerelmére emlékezve írja: „Petőfi álma, első szerelem”, elárulva, hogy sorainak szöveg-ihletője a *Tündéralom* lehetett.) A *Tükör előttben* is ott az utalás: „Sót párolunk és vásznakat szövünk / s míg kisebbitnek,

²¹ I. m., 290–291.

²² I. m., 291–292.

lassan megnövünk.”²³ Nem számoltam, hányszor olvastam a költeményt, mire ráébredtem: hiszen ez Gandhi programja! A rokka, a szövőszék és a sópárlás a tengervízből – az önellátás jelképei az elnyomottak számára. Kérdés persze, hogy mikor és hol találkozhatott Dsida Jenő Gandhi eszméivel, mozgalmának jellegzetességeivel. Feltételezhetjük, hogy újságírói munkája során ez a találkozás úgyszólván elkerülhetetlen volt; az 1930-as években a magyar sajtó többször is beszámolt Gandhi tevékenységéről. De van ennél konkrétabb fogódzónk is. Az első magyar szerző, aki Gandhival levelező, majd személyes kapcsolatba került, Baktay Ervin volt, aki erről *India* című útirajzának két fejezetében számolt be.²⁴ A könyvet, nem sokkal megjelenése után a Pásztortűz hasábjain Dsida Jenő ismertette.²⁵ Cikkében olvashatjuk: „Gándhi nagy mozgalmának olyan szemléltető és demonstráló erejű megmutatását még sehol sem olvastam, mint Baktaynál [...] Mutatványul közöljük a könyv egyik legérdekesebb fejezetét: a Gándhi-val való első találkozás leírását.” Ebből arra következtethetünk, hogy Dsida Jenő számára – és meggyőződése szerint a Pásztortűz olvasói számára is – Gandhi mozgalmának s e mozgalom etikai tartalmának az ismertetése volt figyelemre méltó.

Ennek fényében többlet-jelentést kap a kisebbség „szelíd háborújának” Dsida fogalmazta jelszava: „Mindig magunkért, soha mások ellen.”²⁶ Baktay könyvében olvashatjuk: „Az élet szent, és a küzdőnek csak arra lehet joga, hogy a *maga* életét áldozza fel a célért. Ezt a tant vallja és *éli* Ghándi és minden igaz követője.” Másutt: „[...] ne feledjük, hogy Gándhi programja, melynek mély gyökerei vannak a hindu néplélekben, azt hirdeti, hogy segítsünk az embereken, de anélkül, hogy ennek akár ember, akár más Isten teremtménye kárát vallaná.” Továbbá: „Szatjágraha szanszkrit szóösszetétel, értelme körülbelül »az Igazsághoz való ragaszkodás« [...] egyébként Ghándi egész politikai, gazdasági és nemzetnevelő programjának, vagy jobban mondva hitvallásának is India-szerte ismert neve. Ennek a programnak alapelve tudvalevőleg az, hogy hívei minden szavukban és cselekedetükben az igazsághoz ragaszkodnak, amely magában foglalja az »ahimszá« (nem ártás) elvét, ezt pedig számunkra az evangélium igéi fejezhetik ki legegyszerűbben: »Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat«, »Szeresd ellenségedet is«, és »A rossznak ne állj ellen rosszal«. Ezeket az életheveteket az »ahimszá« hindu követői még az állatvilágra is kiterjesztik, testvérteremtményeket látva bennük.” Baktay arról is beszámol, hogy Gandhit bevallottan az Evangélium is erősítette az *ahimszá* gyakorlásában, s hogy telepén az esti összejöveteleken kultikus hindu énekek mellett keresztény zsoltárok is felcsendülnek, „s ezeket a hinduk éppoly bensőséges hittel éneklék utána, mint a szent szanszkrit slókákat [...] Itt nem felekeztek, hanem az Egy Élő Isten hívei emelik szavukat az Örökkévalóhoz [...]” És Gandhi, „amikor egészségi állapota megengedi, nem egyszer az evangélium igéit magyarázza, és a gyülekezet áhítattal

²³ *I. m.*, 292. l.

²⁴ BAKTAY Ervin, *India*, Bp., Singer és Wolfner, 1931–1932, I–II.

²⁵ d. j. [DSIDA Jenő], *India. Baktay Ervin útleírása*, Pásztortűz, 1932/6, 90.

²⁶ DSIDA Jenő, *Összegyűjtött versek és műfordítások*, i. m., 292.

hallgatja Jézus örök igazságait.”²⁷ Gandhi tanításai ilyenformán nemcsak a „kisebbségi humánus” elveivel hangzottak egybe Dsida Jenő számára, hanem Krisztus-követő erkölcsiségével is. Ahogy politikai felfogásával is megegyezett a következő kitétel: „De Gándhi épp oly kérlelhetetlen ellensége az indusztriális szocializmusnak és a bolsevizmusnak, mint a kapitalizmusnak.”

Kérdezhetjük persze, hogy miért váratott magára e hatás befogadása hat esztendő, hiszen ennyi telt el Baktay Ervin könyvének olvasása és a *Tükör előtt* vonatkozó strófáinak megírása között. A válasz szerintem egyszerű. Az ilyen hatások nem azonnaliak; az olvasmány megragadta a költő képzeletét, és az élményt elraktározta magában. Akkor került sor versbe foglalására, amikor annak cselekvő, világkép-építő – esetünkben válság-oszlató – erőt tulajdoníthatott. Épp ezért érdekes feladat lenne utána keresni, hogy mit és mikor írt az erdélyi sajtó Gandhi mozgalmáról, és hogy Dsida Jenőn kívül volt-e olyan erdélyi gondolkodó, aki a *Szajtágraba* mozgalmának és az erdélyiség eszméjének egyeztetésére kísérletet tett. Mint apró adalékot, megjegyezném, hogy a *Tükör előtt* utolsó fejezetét 1940-ben újra közölte az Erdélyi Helikon egy olyan verscsokor részeként, melynek főcíme az volt: *Az erdélyi költő politikája*.²⁸ Dsida Jenőnek a Gandhi tanításait is magába foglaló transzszilvanizmusát tehát a második bécsi döntés után is vállalhatónak érezte a „helikoni közösség”. A költő utóéletének ez sem elhanyagolható mozzanata.

²⁷ A BAKTAY-idézetek forrása az *India* legújabb kiadása: Bp., Szukits, 2000, 273–286.

²⁸ Erdélyi Helikon, 1940/8, 572–576.